

Hoorwerk Grebbedijk, Rhenen

‘Te wapen!’ tegen hoogwater in de rivier

De Grebbedijk tussen Rhenen en Wageningen wordt versterkt om te voldoen aan de nieuwste waterveiligheidsnorm. Bij deze omvangrijke gebiedsopgave speelt een historisch Hoorwerk aan de voet van de Grebbeberg een belangrijke rol. De aarden grondwerken worden opgehoogd naar het niveau van 1785 waardoor de rivierdijk daar niet verbreed en verhoogd hoeft te worden. Een fraai voorbeeld van ‘building with culture’.

De Grebbedijk is oorspronkelijk onderdeel van de Grebbelinie en het in de achttiende eeuw aangelegde Hoorwerk was daarin een belangrijke schakel. Het Hoorwerk, aan de ingang van de Grebbe (het tegenwoordige Valleikanaal), fungeerde als verdedigingswerk voor de Grebbesluis. Door de Grebbedijk af te sluiten tegen vijandelijke troepen bleef de sluis uit handen van de vijand. Tijdens de meidagen van 1940 speelden de sluis en de berg een rol in de strijd die hier gevoerd is. Zo werden er kazematten en loopgraven in en rondom het Hoorwerk aangelegd.

Het plan op hoofdlijnen voor de gebiedsontwikkeling Grebbedijk voorziet in het opheffen van het buitendijkse deel van het Hoorwerk met twee meter. Daarmee wordt het Hoorwerk onderdeel van de waterveiligheidsoplossing. Daarnaast zal het erfgoed met al zijn tijdlagen weer goed herkenbaar zijn in het landschap, want het binnendijkse gedeelte, dat geen waterkerende functie heeft, wordt ook gereconstrueerd. Zo worden het Hoorwerk en het eeuwenoude verhaal van de Grebbelinie weer zichtbaar en beleefbaar.

Veilige en mooiere Grebbedijk

De gebiedsontwikkeling is vier jaar geleden gestart en maakt onderdeel uit van een grote en integrale gebiedsopgave: versteviging van de Grebbedijk in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). De dijkversterking gaat vergezeld van maatregelen op het gebied van natuurontwikkeling, recreatie, ruimtelijke kwaliteit, verkeersveiligheid, cultuurhistorie en duurzaamheid.

Het project staat onder leiding van het Integraal Projectmanagement-team met vijf leden van waterschap Vallei en Veluwe. Zij werken samen met acht partners aan een veilige Grebbedijk en vernieuwde omgeving: de provincies Gelderland en Utrecht, de gemeentes Wageningen en Rhenen, Waterschap Vallei en Veluwe, Staatsbosbeheer, Utrechts Landschap en Rijkswaterstaat. Het project heeft een intensief participatietraject doorlopen met omwonenden, belangengroepen, procespartners en bedrijven. Uit zes plannen is in dit traject tot een voorkeursalternatief gekomen.

Basisschoolleerlingen gaan bedenken hoe het Hoornwerk aantrekkelijk gemaakt kan worden

Ruimtelijke kwaliteit centraal

Net als andere dijkversterkingen verloopt dit project in drie fases: verkenning, planuitwerking en realisatie. De verkenningfase is afgerond met een voorkeursalternatief waarmee alle betrokken bestuurlijke partijen akkoord zijn gegaan. In de planvormingsfase wordt toegewerkt naar een gedetailleerd plan, vergunningen en de selectie van een aannemer. In het ontwerpproces is oog voor zowel de techniek als voor ruimtelijke kwaliteit en de omgeving. Het zoeken naar een oplossing voor de waterveiligheid waarbij tegelijk het Hoornwerk in ere kon worden gehouden, is een voorbeeld van de nieuwe manier van denken over waterbeheer, die uitgaat van een integrale, duurzame benadering van het watersysteem. In de 'blauwe omgevingsvisie' van Waterschap Vallei en Veluwe wordt betoogd dat een betere samenwerking tussen allerlei overheden en partijen noodzakelijk is om dit 'nieuwe waterdenken' tot een succes te maken. Zo was in het project kennisopbouw en -uitwisseling en dialoog met lokale doelgroepen en organisaties een belangrijke doelstelling. De lessen die het projectteam hieruit heeft getrokken zijn: stel ruimtelijke kwaliteit centraal, benut kansen vanuit de omgeving en kijk samen met meerdere overheden naar de opgaven. Specifiek voor het Hoornwerk worden ontwerpateliers gehouden om de opgave voor cultuurhistorie, waterveiligheid, beleving en beheer op elkaar af te stemmen.

Kansen voor voorbeeldwerking

Het project kan als voorbeeld dienen voor veel dijkversterkingsprojecten die op stapel staan. Op tal van plekken in Nederland komen erfgoed en waterbeschermingsopgaven samen, met name in gebieden waar de structuren van oude militaire waterlinies nog in het landschap aanwezig zijn en waar dijkverzwaringsopgaven worden uitgevoerd – denk aan de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie, Stelling van Amsterdam, Grebbelinie, Zuiderwaterlinie, Friese Waterlinie.

Door in de verkenningfase van gebiedsontwikkelingen cultuurhistorie op de agenda te zetten kunnen cultuurhistorische elementen behouden blijven en benut worden. Dit project kan inspiratie en praktijkkennis bieden aan andere partijen die hiermee te maken hebben, zoals waterschappen en terreinbeherende organisaties. In de toe-

komst worden op het Hoornwerk verhalen verteld over geschiedenissen met nationale betekenis, van de middeleeuwen tot de Slag om de Grebbeberg uit de Tweede Wereldoorlog. En over de wijze waarop we in dit land door de eeuwen heen met water zijn omgegaan in het landsbelang – tot op de dag van vandaag.

Junior dijkdenkers

Een van de doelen van het project is om het waterbewustzijn en gevoel van waterveiligheid te verhogen bij inwoners in het gebied. Een van de doelgroepen zijn de basisschoolleerlingen in de regio. Zij gaan de komende maanden nadenken over de vraag hoe het Hoornwerk aantrekkelijk gemaakt kan worden voor verschillende doelgroepen. Hiervoor verdiepen ze zich in de wensen en gedachten van een natuurbeheerder, een erfgoedexpert, en een bewoner van het gebied. In kleine groepjes ontwikkelen ze vervolgens een plan en brengen dit in beeld met stopmotionfilmpjes.

Voorafgaand aan hun ideeënvorming krijgen zij een excursie naar de Grebbedijk en lessen over de functie van de dijk en het verhaal van de overstroming in 1855. De nadruk ligt daarbij op het Hoornwerk. Het projectteam neemt de input van leerlingen mee in zijn project. Hiermee dragen deze junior dijkdenkers bij aan de Erfgoed Deal en leert de jeugd over het toepassen van geschiedenis in toekomstige projecten.

'Building with culture'

Het Hoornwerk, een historisch verdedigingswerk en nu een vervallen rijksmonument, is straks een moderne verdediging tegen het water. In navolging van het benutten van de natuurlijke elementen in het landschap ('building with nature') is dit project een voorbeeld van bouwen met cultuurhistorie: 'building with culture'. Alternatieve versterkingen zoals het aanbrengen van een stenen bekleding aan de buitenzijde van de dijk op deze plek zouden het monument en de natuurwaarden aantasten. Met herstel en ophoging van het Hoornwerk laat dit project zien dat cultuurhistorie oplossingen kan verschaffen voor waterveiligheidsopgaven.

Lucy Afman is omgevingsmanager gebiedsontwikkeling Grebbedijk bij Waterschap Vallei en Veluwe. Vera van Hooff werkt als communicatiemedewerker bij het Waterschap.

Informatiebord over het Hoornwerk en de Grebbelinie nabij de provinciale weg van Rhenen naar Wageningen. | Foto Waterschap Vallei en Veluwe

Dit deel van het Hoornwerk is al gerestaureerd. Langs de weg van Rhenen naar Wageningen is een coupure aangelegd, opgebouwd uit juten zakken gevuld met beton. | Foto Waterschap Vallei en Veluwe

Bijdrage Erfgoed Deal

Om de inpassing van het Hoornwerk binnen de versterking van de Grebbedijk te financieren, deed de provincie Utrecht een beroep op de Erfgoed Deal. De aanvraag is ingediend mede namens Waterschap Vallei en Veluwe, het Utrechts Landschap (eigenaar van het Hoornwerk) en de gemeente Rhenen. De provincie Utrecht betaalt bijna 500.000 euro mee aan het herstel vanuit het Fonds Erfgoedparels en het programma Mooie en veilige dijken. Vanuit de Erfgoed Deal wordt dit aangevuld met een vergelijkbaar bedrag, tot in totaal 900.000 euro.